

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ МАЙНОВИХ ПРАВ НА СЛУЖБОВІ ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Наталія Рязанова,
здобувач НДІ інтелектуальної власності НАПрН
України

Актуальність проблеми. У міру розбудови правової держави, удосконалення законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності, питання взаємин роботодавця з працівником щодо авторських прав та юридичних гарантій на службові об'єкти інтелектуальної власності, які створюються працівником у процесі виконання ним трудових обов'язків, стає все більш актуальним. Неправильне оформлення роботодавцем своїх прав може призвести надалі до серйозних економічних втрат. Причинами цього можуть стати судові позови з боку працівника з приводу незаконного використання роботодавцем авторських прав, розміру авторської винагороди тощо.

Аналіз останніх досліджень. В основу написання даної статті покладені теоретичні доробки таких українських вчених, як К. Афанасьєва [1], яка комплексно дослідила авторське право за законодавством України, визначила основні правові прогалини регулювання даного інституту цивільного права та запропонувала авторські підходи щодо його удосконалення. Охороні авторського права та суміжних прав присвячена робота Г. Корчєвнєго [2], проблемами системи законодавства України про інте-

лектуальну власність займався О. Підпригора [3]. Юридичну природу прав на об'єкти інтелектуальної власності досліджував І. Сіренко [4]. Досить цікавою в контексті порівняльного правознавства є праця «Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України» за загальною редакцією Ю. Капіци [5].

Постановка проблеми. Більшість спеціальних законів про окремі види об'єктів права інтелектуальної власності (далі — ПІВ) не містять поняття «службового» виду об'єкта права інтелектуальної власності. Однак у всіх спеціальних законах про окремі види об'єктів права інтелектуальної власності вживається таке поняття, як «об'єкт права інтелектуальної власності, створений у зв'язку з виконанням службових обов'язків» та наводяться умови, за яких виключні майнові права на створений працівником об'єкт права інтелектуальної власності можуть належати його роботодавцю. У зв'язку з цим в юридичній літературі об'єкти права інтелектуальної власності, які створюються працівником роботодавця, традиційно позначаються таким узагальнюючим поняттям, як «службові об'єкти права інтелектуальної власності».

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

У нормах спеціальних законів про окремі види об'єктів права інтелектуальної власності закладено загальний принцип, згідно з яким право на отримання охоронного документа та виключні майнові права на службовий об'єкт права інтелектуальної власності визнаються за його роботодавцем. При цьому положення всіх спеціальних законів передбачають вичерпний перелік необхідних умов, за яких створюваний працівником у зв'язку з виконанням трудового договору об'єкт права інтелектуальної власності може бути класифікований як «службовий».

Закріплення у спеціальних законах щодо окремих видів об'єктів права інтелектуальної власності переліку умов, необхідних для їх класифікації як «службових», обмежує можливість визнання службовими всіх без винятку об'єктів права інтелектуальної власності, які можуть створюватись працівником унаслідок виконання трудового договору, та дозволяє класифікувати як службові лише ті об'єкти права інтелектуальної власності, які створюються не просто внаслідок виконання трудового договору, а внаслідок виконання службових обов'язків за трудовим договором чи дорученням роботодавця, у результаті виконання яких можуть створюватись об'єкти права інтелектуальної власності, або ті об'єкти, які створюються працівником з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва й обладнання, матеріальних засобів і фінансових коштів роботодавця тощо.

Таким чином, у спеціальних законах про окремі види об'єктів ПІВ закладено принцип, який полягає в тому, що «службовими» визнаються об'єкти права інтелектуальної влас-

ності, створені працівником не на підставі самого факту його перебування у трудових відносинах з роботодавцем, а тільки у разі наявності встановлених спеціальним законом необхідних умов.

Водночас слід зазначити, що наявність передбачених у спеціальних законах про окремі види об'єктів права інтелектуальної власності необхідних умов для класифікації їх «службовими» не є достатньою для набуття роботодавцем виключних майнових прав на створені його працівником службові об'єкти ПІВ. Майже у всіх спеціальних законах містяться норми, які передбачають ряд додаткових умов, дотримання яких є обов'язковим для набуття роботодавцем виключних майнових прав на службові об'єкти права інтелектуальної власності.

Основний зміст дослідження. Згідно зі ст. 420 Цивільного кодексу України [6] (далі — ЦК) до об'єктів прав інтелектуальної власності відносяться:

- літературні й художні твори;
- комп'ютерні програми;
- бази даних;
- виконання;
- фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- наукові відкриття;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- сорти рослин, породи тварин;
- комерційні фірмові найменування, торгові марки (знаки для товарів і послуг), географічні позначення;
- комерційна таємниця.

Відповідно до ст. 418 ЦК, право інтелектуальної власності являє

собою право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності.

Право інтелектуальної власності складається з особистого немайнового й (або) майнового права.

До особистих немайнових прав, згідно зі ст. 423 ЦК, відносяться:

- право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником та ін.) об'єкта права інтелектуальної власності;
- право перешкоджати будь-якому зазіханню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі або репутації творця об'єкта ПІВ;
- інші немайнові права, встановлені законом.

До майнових прав інтелектуальної власності, згідно зі ст. 424 ЦК, відносяться:

- право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- виключне право дозволяти використання об'єкта ПІВ;
- виключне право перешкоджати незаконному використанню об'єкта ПІВ, у тому числі забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник та ін.) й інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності.

Безумовно, що частина визначених об'єктів інтелектуальної власності може бути створена працівником у процесі виконання ним своїх трудових обов'язків. Такі об'єкти прийнято називати службовими.

У ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [7] дається таке визначення службового твору: «це твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків у відповідності зі службовим завданням або трудовим договором (контрактом) між ним і роботодавцем».

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [8], службовий винахід (корисна модель) — це винахід (корисна модель), створений працівником:

- у зв'язку з виконанням службових обов'язків або дорученням роботодавця за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачене інше;
- з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва, а також обладнання роботодавця.

При цьому під службовими обов'язками працівника розуміються його функціональні обов'язки, зафіксовані в трудових договорах (контрактах), посадових інструкціях, які можуть призвести до створення винаходу (корисної моделі). А під дорученням роботодавця — видане працівнику в письмовій формі завдання, що має безпосереднє відношення до специфіки діяльності підприємства або діяльності роботодавця й здатне призвести до створення винаходу (корисної моделі).

У наведених вище визначеннях службового об'єкта вбачається його подвійний характер. З одного боку, його творцем, безумовно, є працівник й у цій якості він має на нього незаперечні права як автор. З другого боку, об'єкт був створений у робочий час, оплачуваний роботодавцем,

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

і як продукт праці повинен належати роботодавцю.

Згідно зі ст. 429 ЦК України особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівнику, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або в якій працює працівник.

Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівнику, що його створив, і юридичній або фізичній особі, де або в якій працює працівник, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Законом можуть встановлюватися особливості здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору.

У той же час, ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» права автора й роботодавця на службові твори трактує в такий спосіб:

1. Авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору.
2. Виняткове майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) і (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.
3. За створення й використання службового твору автору призначена авторська винагорода, розмір і порядок виплати якої встановлюється трудовим договором (контрактом) і (або) ци-

вільно-правовим договором між автором і роботодавцем.

Аналіз Цивільного кодексу України та спеціального законодавства у сфері захисту інтелектуальної власності свідчить про певні розбіжності в трактуванні майнових прав на службовий твір. Закон України «Про авторське право й суміжні права» визначає, що виняткові майнові права на службовий твір належать роботодавцю, якщо інше не встановлено трудовим або цивільно-правовим договором, а Цивільний кодекс України — про те, що майнові права на об'єкт інтелектуальної власності належать працівнику, який його створив, і роботодавцю (замовнику) спільно, якщо інше не встановлено договором.

Тому з працівником, функціональні обов'язки якого припускають створення або можливість створення службового твору, трудові договори доцільно укладати в письмовій формі та із вказівкою, у явній формі, на те, що всі майнові права на об'єкт інтелектуальної власності, створений у процесі виконання працівником трудових обов'язків, належать роботодавцю.

Крім того, у випадку, якщо створений працівником об'єкт інтелектуальної власності має перспективу патентування, доцільно всю роботу провадити на підставі завдання в письмовому вигляді. У цьому завданні необхідно давати чіткі описи характеристик майбутнього продукту, що буде корисним при доказуванні пріоритетності прав у спірних ситуаціях.

Для роботодавця, з практичної точки зору, важливо знати не тільки свої права на службовий об'єкт інтелектуальної власності, але й момент їхнього виникнення, з якого

можна користуватись ними на законних підставах.

Розглянемо це питання на прикладі Законів України «Про авторське право і суміжні права» й «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», які стосуються найбільш актуальних об'єктів інтелектуальної власності.

Авторське право на твір, відповідно до п. 2 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права», виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення й здійснення авторського права не потрібна реєстрація твору або будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей.

З цього моменту виникають і майнові права роботодавця на службовий твір. Бажано, щоб їхня передача була все-таки прямо передбачена трудовим або цивільно-правовим договором.

Роботодавець, якому на законних підставах належать майнові права на службовий твір, для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права. Цей знак складається з наступних елементів:

- латинська буква «с», обведена навкруги;
- ім'я особи, що володіє авторським правом;
- рік першої публікації твору.

Водночас, протягом строку охорони авторського права роботодавець може зареєструвати свої майнові права на твір у відповідних державних реєстрах.

Державна реєстрація авторських прав на твір здійснюється Міністерством освіти й науки в особі Державного департаменту інтелектуальної власності, що діє в його

складі, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» [9].

Варто підкреслити, для того, щоб виключити при реєстрації неоднозначність у трактуванні обсягу майнових прав роботодавця на службовий твір, доцільно укладати з працівником (колективом працівників) авторський договір на його створення, з прямим зазначенням даного положення.

Твір вважається службовим лише в тому випадку, якщо він виконаний відповідно до **службового завдання або трудового договору, в якому чітко визначені трудові обов'язки найманого працівника**. При невиконанні цих умов автор вважається вільним підрядчиком і, відповідно, володіє майновими правами на свій твір.

Роботодавці повинні зрозуміти, що внаслідок одного лише факту найму працівника та існування трудового договору вони не мають права на всі ідеї найманого працівника. Роботодавці мають право лише на ту частину творчої роботи найманого працівника, на яку вони видали завдання або задля якої найняли його. Тому в кожному випадку треба аналізувати умови, хід виконання робіт, щоб визначити, чи справді створено службовий твір.

Тобто, щоб твір було визнано службовим, його створення має передбачатися у трудовому договорі (контракті) або в результаті виконання автором службового завдання.

Однак зазначимо, що це завдання не може виходити за межі трудової функції автора (тобто за межі його

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

службових обов'язків). Крім того, такі завдання за своїм обсягом не можуть перевищувати норм праці, встановлених законодавством. Інакше кажучи, якщо автор створив твір, який не передбачено умовами трудового договору (контракту) або службовим завданням, то такий твір, цілком ймовірно, не вважатимуть службовим і всі права на його використання повністю належатимуть автору.

Укладаючи трудовий договір (контракт) або призначаючи автору службове завдання, роботодавець фактично купує в автора твору пов'язані з ним виключні майнові права. Особисте немайнове право залишається за автором твору, як визначено у ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Чинним законодавством України встановлено, що виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцеві, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором та роботодавцем.

Наразі за створення та використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір і порядок виплати якої встановлюється трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Отже, при використанні службового твору, його автор, окрім заробітної плати, має право на отримання авторської винагороди. Виплачувати авторську винагороду має та особа, яка використовує службовий твір. Для авторського права традиційною є договірна форма правовідносин між автором та особою, яка використовує результати творчої діяльності автора.

Виходячи з цього, можна сказати, що одним із правових засобів захисту авторських прав на службовий твір є авторський договір.

Як відомо, сутність договору визначається не його формою, а змістом. Але автори дуже часто вважають, що головне їхнє завдання — саме підписання договору, а не визначення того обсягу прав, який за цим договором передається. Автори просто забувають, що поки з ними не укладено договір, ніхто не може використовувати їхні твори. Можна зрозуміти психологічну складність ситуації. Дуже непросто творчим людям відразу надати їхнім відносинам зі створення та використання творів правового характеру. Але необхідно зрозуміти, що лише правильно, юридично грамотно складений договір, в якому враховані всі аспекти майбутніх відносин між сторонами, може допомогти авторам уникнути моральних і матеріальних збитків та втрати часу. І це при тому, що сьогодні законодавство намагається всебічно захистити автора не тільки тоді, коли його права вже порушено, а навіть тоді, коли самих прав ще не існує [4, с. 133].

Наприклад, ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлює, що предметом договору про передачу прав на використання твору не можуть бути права, яких не було на момент укладання договору. Ця норма — один із способів забезпечити інтереси автора від уступки права на раніше обумовлених умовах щодо твору, художня та комерційна цінність якого може бути набагато вищою, ніж була на момент укладання угоди.

Слід зазначити, що умови договору, які погіршують становище автора порівняно зі становищем, вста-

новленим чинним законодавством, а також умови, що обмежують права автора на створення майбутніх творів на зазначену в договорі тему, є недійсними. Необхідно також сказати декілька слів про час укладання авторського договору щодо службового твору. Якщо договір укладається на твір, що вже існує, який автор створив із урахуванням своїх службових обов'язків, — то використовувати такий твір наймач може лише після укладання авторського договору. За авторським договором замовлення автор зобов'язується створити в майбутньому твір відповідно до умов договору і передати його замовнику.

Договором може бути передбачена виплата замовником авторові авансу як частини авторської винагороди. Чинним законодавством України передбачено, що сторона, винна у невиконанні або неналежному виконанні умов договору, відшкодовує іншій стороні всі завдані збитки, враховуючи втрачену вигоду. Сьогодні користувачі в більшості випадків розуміють, що авторський договір — це могутня зброя, яку можна застосувати проти самого автора. Положення про визнання авторства є важливою юридичною гарантією, що стосується захисту інтелектуальної власності на службові об'єкти.

Висновки. Підсумовуючи, значимо, що важливою юридичною гарантією майнових прав інтелектуальної власності на службові об'єкти є *договір*. Це може бути договір про передачу виключних майнових прав на службовий об'єкт чи договір на створення або замовлення об'єкта права інтелектуальної власності. Крім того, варто пам'ятати про деякі правові підстави втрати права інте-

лектуальної власності на службові об'єкти.

Так, можна вважати, що при звільненні працівника роботодавець втрачає свої виняткові права на службовий твір. Це впливає з того, що авторське право на твір виникає внаслідок самого факту його створення, починає діяти з дня створення твору (ч. 1 ст. 28 Закону «Про авторське право і суміжні права») і не залежить від подальших відносин роботодавця з найманим працівником. На жаль, спеціальних правил для визначення терміну дії охорони службового твору не передбачено, а прив'язка до життя автора тут недоречна. Тому керуватись можна ст. IV Конвенції про авторське право [10], що передбачає 25-річний термін охорони твору, починаючи з дати оприлюднення. Крім того, варто відзначити, що після звільнення автор службового твору — найманий працівник, має право на винагороду за умови будь-якого використання твору. Справді, за створення і використання службового твору автору встановлено авторську винагороду. Але розмір і порядок виплати цієї винагороди встановлюється трудовим договором (контрактом) і (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем (ч. 3 ст. 16 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Найманий працівник отримує зарплату за свою працю, і цим він відрізняється від незалежного підрядчика. Передбачене законом право автора (або іншої особи, яка має авторське право) вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору належить до майнових прав автора (ст. 15 Закону «Про авторське право та суміжні права»), яким у цьому випадку володіє роботодавець. ♦

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва К. О. Авторське право : практ. посіб / К. О. Афанасьєва. — К. : Атіка, 2006. — 224 с.
2. Корчевний Г. В. Розвиток законодавства про адміністративну охорону авторського права і суміжних прав в Україні / Г. В. Корчевний // Правова держава ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2006. — № 5. — С. 171-175.
3. Підпригора О. Проблеми системи законодавства України про інтелектуальну власність / О. Підпригора // Інтелектуальна власність. — 2007. — №3. — С. 3-7.
4. Сіренко І. Юридична природа прав на об'єкти інтелектуальної власності / І. Сіренко // Українське право. — 2007. — Число 3. — С. 132-135.
5. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / за ред. Ю. М. Капіци ; [кол. авторів : Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов та ін.]. — К : Видавничий Дім «Слово», 2006. — 401 с.
6. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356
7. «Про авторське право й суміжні права». — Закон України. — від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — №10. — Ст. 62.
8. «Про охорону прав на винаходи й корисні моделі». — Закон України. — від 15 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — №7. — Ст. 32
9. «Про державну реєстрацію авторського права й договорів, які стосуються права автора на твір». — Постанова Кабінету Міністрів України № 1756 від 27.12.2001 р. [Електронний ресурс]. — Офіційний веб-сайт Верховної ради України // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
10. Всесвітня конвенція про авторське право від 6 вересня 1952 р. [Електронний ресурс] — CD-ROM. Компьютерное законодательство Украины. // Бизнес-комплект «Юрист-плюс» — 2009.